

УДК 347.921

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.12>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Татулич І.Ю.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри процесуального права**юридичного факультету**Чернівецького національного університету**імені Юрія Федьковича**<https://orcid.org/0000-0003-0482-8174>*

Татулич І.Ю. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві.

У статті проаналізовано правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві. Охарактеризовано чинне процесуальне законодавство, що регулює питання правосуб'єктності експерта з питань права. Акцентовано увагу на відсутності у процесуальному законодавстві чітких вимог, які пред'являються до вказаної особи, зокрема зазначається тільки про науковий ступінь та вимога – бути визнаним фахівцем в галузі права. Автором обґрунтовано доцільність закріплення критеріїв, які суддя повинен враховувати у випадку допуску до участі в справі експерта. Досліджено процедуру залучення експерта з питань права. У статті розглянуто питання місця і значення висновку експерта в процесі доказування та його зміст. Автором схвалюється положення норми, яка закріплює подання висновку експертом щодо застосування та тлумачення змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятими тлумаченнями, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі, оскільки на сьогодні головним орієнтиром для розвитку нашої держави є саме міжнародні стандарти. Заслужує на увагу також те, що в якості експерта з даного питання, можливо буде залучити й іноземного експерта, який володіє більш точними і повними знаннями про право, яке підлягає застосуванню. У роботі доведено необхідність притягнення експерта до відповідальності за умови порушення ним процедури вступу та надання ним висновку до суду, зокрема кримінальної відповідальності чи, бодай, постановленням суддею окремої ухвали. Підкреслено право учасників справи заявляти відвід вказаному учаснику за аналогією з іншими учасниками судового процесу. Звернено увагу на термінологічній розбіжності у визначенні поняття «експерта з питань права». В результаті чого встановлено єдину назву «експерт у галузі права». Автор у праці розглядає позиції науковців щодо процесуального становища експерта з питань права в цивільному судочинстві, що послужило формулю-

ванню авторського визначення експерта в галузі права в цивільному судочинстві. За результатами проведеного дослідження сформульовано висновки та пропозиції до діючого вітчизняного законодавства.

Ключові слова: експерт з питань права, учасник судового процесу, висновок, процесуальний порядок, суддя, науковець, фахівець.

Tatulych I. Yu. Legal status of the law expert in civil judiciary.

The article analyzes the legal status of a legal expert in civil proceedings. The current procedural legislation regulating the issue of the legal personality of a law expert is described. Emphasis is on the lack of clear requirements in procedural law for this person, in particular, there are only the requirements to have a degree and - be recognized as a specialist in the field of law. The author substantiates the expediency of fixing the criteria that a judge must take into account in the case of admission of an expert to the case. The procedure for involving a legal expert has been studied. The article considers the issue of the place and significance of the legal expert's report in the process of proving as well as the content of the report. The author approves the provision of the norm, which fixes the legal expert's opinion on the application and interpretation of foreign law in accordance with their official or generally accepted interpretation, practice, and doctrine in the foreign country, as today international standards are the main guideline for the development of our state. It is also noteworthy that as an expert on this issue, it may be possible to involve a foreign expert who has a more accurate and complete knowledge of the applicable law. The paper proves the need to bring a legal expert to justice if he/ she violates the admission procedure and filing a report to the court, in particular criminal liability or, at least, the judge's decision. The article also emphasizes the right of the parties to the case to recuse the said party by analogy with other participants in the trial. There is special attention to the terminological differences in the definition of «a law expert». As a result, there

was established the single name «a legal expert». The author considers the positions of scholars on the procedural status of the law expert in civil proceedings, which served to formulate the author's definition of a *legal expert* in civil proceedings. Based on the results of the study, there were formulated conclusions and proposals to the current domestic legislation.

Key words: legal expert, participant in the trial, report, procedural order, judge, scientist, specialist.

Постановка проблеми. Однією з новел, запроваджених у процесуальне законодавство у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року є участь у судовому процесі експерта з питань права. Хоча залучення такого учасника не є абсолютною новизною для нашого законодавства. Схожа процедура використовувалась Конституційним Судом України і Верховним Судом України, тоді, коли вони звертались до наукових або навчальних закладів за наданням висновку з правових питань, які мають спірний характер. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати правосуб'єктність експерта з питань права як учасника правовідносин, які виникають при здійсненні цивільного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Враховуючи, що серед інших учасників судового процесу експерт з питань права є новим суб'єктом в цивільному судочинстві, процесуальний статус останнього не набув широкого науково-теоретичного дослідження. Питання правового статусу експерта з питань права були предметом дослідження наступних вчених-процесуалістів та науковців, зокрема: І. А. Бутирської, А. Довгерта, Н. Зозулі, О. О. Кармази, Д. Д. Луспеніка, Ю. Д. Притики, Ю. Ю. Рябченко, А. Штефан та ін. Разом з тим, не дивлячись на неабиякий інтерес до характеристики правового статусу експерта з питань права, невирішеними залишаються питання критеріїв, які суд повинен брати за основу у випадку залучення до справи експерта з питань права, вимоги, яким повинен відповідати вказаний учасник, відповідальність експерта з питань права та ряд інших питань. Отже, дослідження питання правового статусу зазначеного суб'єкта є актуальним як для науки цивільного процесуального права, так і практики застосування.

Метою цієї статті є дослідження правового статусу експерта з питань права в цивільному судочинстві, виявлення проблемних питань у правовому регулюванні статусу вказаного учасника процесу та вироблення пропозицій щодо вдосконалення правової регламентації правового становища останнього.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус експерта з питань права закріплено в Розділі I Глава 4 параграф 3 ст. 73 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Так, відповідно до статті 73 ЦПК України експертом з питань права є особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем в галузі права [1]. Однак в статті ігноруються такі важливі для ефективного застосування норм питання: *який науковий ступінь повинен бути в такій особі? В якій сфері права експерт повинен мати науковий ступінь? Кого слід вважати «визнаним фахівцем в галузі права»?* По-перше, через відсутність деталізації вимог до експерта з питань права, на практиці можуть виникати проблеми при прийнятті рішення про допуск експерта до участі в справі. Тому, наш погляд, необхідно законодавчо закріпити критерії, якими повинен керуватися суд при постановленні даного рішення. До таких критеріїв, наприклад, можуть бути включені вимоги щодо наявності певного наукового рівня, що підтверджується відповідним документом про присвоєння наукового звання, досвіду наукової діяльності в галузі права, наявністю публікацій, участю в розробках законопроектів тощо.

По-друге, хто буде визначати «визнаність» фахівця в галузі права? Чи це повинен бути професор із університету з багаторічним досвідом та низкою наукових праць та публікацій, чи адвокат, який є активним в соцмережах та визнаний серед представників правової спільноти? До того ж «визнаність» експерта одним учасником судового розгляду може не бути абсолютною для іншого, який вправі оспорити допуск такої особи в судовий процес.

Також, виходячи із сучасних реалій, на нашу думку, наявність наукового ступеня не повинна бути обов'язковою умовою. Зокрема, при розгляді конкретної справи важливою для суду може виявитись не лише думка вченого, але й юриста-практика чи організації, чи міжнародного експерта, який не має наукового ступеня, однак займається дослідженнями певних питань, уже брав участь у розгляді подібних спорів та має практичний досвід застосування тих чи інших норм.

Вбачаємо також певний формалізм та обмеженість доступу до вказаної посади. Зокрема, хотілося б зауважити на певну обмеженість щодо залучення окремих осіб у якості експертів з питань права. Перш за все, з незрозумілих причин законодавець не надав можливості юридичним особам бути залученими у судовий процес у ролі експертів з питань права.

Отож, йдеться про те, що процесуальний закон ставить дві вимоги до особи, яка могла б набути процесуального статусу експерта з питань права, і кожна із цих вимог потребує свого детального аналізу. Першою і об'єктивною вимогою є науко-

вий ступінь, хоча у законі на цьому не наголошується, але само по собі зрозуміло, йдеться про науковий ступінь з юридичних наук. До таких науковців належать кандидати та доктори юридичних наук, а з недавнього часу доктори філософії / PhD (у галузі права) та доктори наук (у галузі права).

Викладене вище не може не наштовхнути на думку, чи достатньо сьогодні мати науковий ступінь з юридичних наук, для того, щоб автоматично претендувати на статус експерта в галузі права? Звичайно, що – ні. І для цього є низка мотивованих підстав. Оскільки не всі, хто має науковий ступінь, є науковцями. Звідси, на нашу думку, йдеться все ж таки не просто про особу, в якій є науковий ступінь (прокурор, адвокат, нотаріус, державний службовець, суддя та ін.), а саме про науковця, який здійснює наукову чи науково-педагогічну діяльність. Більше того, такий науковець повинен бути експертом саме з тієї галузі права або інституту права, який є предметом його дослідження. Адже не може особа, яка здійснює дослідження в кримінальному праві, виступати експертом у цивільних чи господарських спорах, хоча гіпотетично можна припустити, що на практиці можуть виникнути і такі проблеми, але це радше винятки із правил.

Іншою важливою ознакою такого вченого є те, що у науковому світі експертом-науковцем може виступати тільки практикуючий, активний науковець, який щоденно своєю працею привносить у світ нові знання. Проте експертом-науковцем не може виступати особа, яка вже не здійснює наукових пошуків. Тож, на нашу думку, експертами з питань права можуть бути особи з науковим ступенем, які професійно займаються правничою наукою.

Другою вимогою є те, що особа, яка може виступати експертом, є «визнаним фахівцем у галузі права». З одного боку, це дійсно складно, оскільки поняття «визнаний» є оціночним, суб'єктивним, що в майбутньому призводитиме до калізій на практиці. Адже не виключено, що деякі учасники цілком ймовірно можуть застосувати до даного терміну – діаметрально протилежне поняття – «відомий». Однак, бути відомим – не означає бути визнаним. А отже, експерта мають визнати саме особи, які можуть оцінити його досягнення в тій чи іншій галузі права, тобто власне науковці, які самі здійснюють наукову діяльність. Для європейського та американського наукового простору абсолютно звичним є в своїх CV (резюме) вказувати свій індекс цитування. Одним із найпопулярніших є індекс Гірша (h-індекс), суть якого зводиться до того, що чим більше науковця цитують, тим вищий у нього індекс Гірша. Наголошуємо, це не ідеальна, але сьогодні єдиною можливою моделлю об'єктивної оцінки «наукового визнання», оскільки жодні регалії, жодні нагороди, жодні почесні

звання та посади, у тому числі керівні, не можуть бути критерієм оцінки «визнання». Визнаний вчений – той, чиї праці авторитетні та несуть нові знання, які використовують інші науковці для продовження своєї досліджень.

Враховуючи вищезазначене, погоджуємося із науковою позицією О. О. Кармазої з приводу того, що під час прийняття судом рішення про допуск експерта з питань права до участі в справі та долучення його висновку до матеріалів справи варто брати до уваги такі критерії, як досвід наукової роботи в галузі права; наявність наукових публікацій у фахових виданнях України й іноземних держав, включених до міжнародних наукометричних баз даних та опублікованих після присудження наукового ступеня; наявність документа, що підтверджує присвоєння вченого звання; ступінь активності участі в конференціях, симпозиумах, круглих столах, яка підтверджується опублікуванням тез його виступу; стажування й навчання за кордоном, які підтверджуються відповідними документами та які легалізовані в порядку, встановленому чинними міжнародними договорами України, тощо [2, с. 33].

Процедура залучення експерта з питань права теж не позбавлена недоліків. Кодексом не регламентовано порядок залучення експерта до участі в судовому засіданні, а саме не зазначено наявності або відсутності яких обставин повинен керуватися суддя, приймаючи дане рішення. Отже, ми стикаємось з іншою прогалиною кодексів, а саме невизначеність процедури залучення експерта з питань права в процес. Так, відповідно до норм ЦПК України рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом (ч. 1 ст. 73). Однак, хто повинен заявити відповідне клопотання чи суд самостійно зі своєї ініціативи залучає такого експерта, в кодексах не визначено. Виходячи з норм ЦПК, вбачаємо більше ініціативи судді у залученні експерта. Разом з тим, якщо на цьому етапі не враховуватиметься ініціатива учасників справи, то чи не будуть порушуватися основні засади цивільного судочинства – змагальність та диспозитивність? Водночас, ч. 1 ст. 114 ЦПК встановлює право учасників справи подати до суду висновки. Тобто зі змісту вказаної норми випливає також і ініціатива учасників справи. Свого часу І. А. Бутирська, досліджуючи правовий статус експерта в господарському процесі, вважає за доцільне чітко вказати у ГПК України можливість залучення експерта з питань права до справи за клопотанням учасника справи, а також надати суду право з власної ініціативи залучати експерта з питань права за аналогією зі звичайним експертом [3, с. 109]. Тому, враховуючи наступний підхід в юридичній доктрині, вважаємо за необхідне доповнити ч. 1 ст. 73 ЦПК наступним змістом: «Рішення про допуск до участі в справі

експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом за клопотанням учасника справи, а також з власної ініціативи суду».

Важливим процесуальним аспектом постановлення ухвали про залучення чи незалучення експерта з питань права є те, що такі ухвали не можуть бути оскаржені. Це зумовлено тим, що вони не порушують право жодної зі сторін та є правом, а не обов'язком суду. До того ж, згідно з пунктом першим статті 115 ЦПК України, висновок експерта з питань права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер, а отже, не може суттєво вплинути на вирішення справи в суді.

Не досить зрозумілою є і позиція законодавця щодо місця і значення висновку експерта з питань права в процесі доказування. Так, висновок експерта включено до Глави 5 ЦПК України, яка має назву «Докази та доказування». Однак, відповідно до змісту статті 115 Кодексу висновок експерта з питань права не є доказом, а має лише допоміжний (консультативний) характер. Тому суд, оцінюючи висновок експерта з питань права, може не приймати його до уваги без вмотивування відхилення останнього. Виходячи з системного аналізу даної статті, можна дійти висновку, що взагалі відпадає потреба в залученні експерта. Оскільки, суд, по-перше, може не приймати до уваги наданий висновок, по-друге, якщо суд посилається в рішенні на висновок експерта у галузі права він має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

Вірною є думка А. Штефан з приводу того, що висновок експерта в галузі права не містить дослідження, яке стосується обставин справи, і є джерелом не доказової інформації, а відомостей, які можуть бути необхідними для кваліфікації судом правовідносин сторін і вибору правової норми, яка підлягає застосуванню, проте не пов'язані із встановленням обставин справи. Висновок експерта у галузі права не має здатності підтвердити чи спростувати яку-небудь обставину, яка входить до предмета доказування у справі. Саме тому цілком вірним є законодавчий підхід про неналежність висновку експерта в галузі права до доказів, про допоміжний (консультативний) характер такого висновку і відсутність його обов'язкового значення для суду (ч. 1 ст. 115 ЦПК) [4, с. 25].

Статтю 114 ЦПК України визначено зміст даного висновку, відповідно до якого фактично окреслюється коло повноважень експерта з питань права. Так, останній може надавати висновок щодо застосування аналогії закону чи аналогії права, а також щодо змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній державі. У зв'язку з цим варто зазначити, що відповідно до ч. 9 ст. 10 ЦПК, якщо

спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Тобто, саме суд має право застосовувати аналогію. Таким чином, новела щодо включення до складу учасників судового процесу експерта з питань права є неоднозначною. Досить спірною є можливість експерта надавати висновок щодо застосування аналогії права та закону до конкретних правовідносин, оскільки фактично це є компетенцією суду. Однак, слушно зазначає Д. Д. Луспеник, що сьогодні у суду є можливість отримання висновків експерта у галузі права, який хоча і не визнається доказом та має допоміжний характер, однак може справити позитивний вплив на динаміку судової практики у складних випадках застосування норм вітчизняного та зарубіжного законодавства. До недавнього часу вітчизняна доктрина виходила із того, що експертиза у галузі права проведена бути не може, адже суддя сам є фахівцем у галузі права, а тому наділений усіма необхідними компетентностями для з'ясування обставин справи та надання їм відповідної правової кваліфікації. Проте наразі такий підхід був дещо змінений, ЦПК України відтепер передбачає можливість отримання висновку експерта у галузі права із виключного переліку питань (ч. 1 ст. 114 ЦПК). Враховуючи обмежений характер застосування, зазначений інститут не становить собою загрозу суддівській незалежності та неупередженості під час вирішення справи [5].

Водночас позитивним та заслуговує на увагу питання надання експертом висновку щодо змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. На сьогодні в судовій практиці все частіше доводиться звертатися до норм іноземного права, однак для того, щоб тлумачити і застосовувати такі норми, необхідні спеціальні знання. Слушним також є те, що в якості експерта з даного питання, можливо буде залучити й іноземного експерта, який володіє більш точними і повними знаннями про право, яке підлягає застосуванню. В будь-якому разі, вирішення питання про участь експерта з питань права в судовому процесі є досить неоднозначним під різними кутами зору. На нашу думку, вищезазначені недоліки та розбіжності, які існують в національному законодавстві, потребують доопрацювання та виправлення законодавцем на державному рівні, оскільки їх застосування на практиці може бути неоднозначним та сприятиме появі правових колізій.

Варто також зазначити, що у ЦПК України законодавець не передбачив норми, відповідно до якої експерт з питань права попереджається про відповідальність за завідомо неправдивий висно-

вок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. І це є беззаперечним, адже таким обов'язком експерт з питань права не наділяється, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 73 ЦПК. За таких обставин на практиці можуть виникнути сумніви щодо правдивості його висновку. До того ж немає гарантій, що експерт надасть справедливий, законний висновок, неупереджено та добросовісно здійснюватиме свої функції. Цілком підтримуємо погляди О. О. Кармази, яка вважає, що доцільно було б передбачити норму, за якою суд зобов'язаний постановити окрему ухвалу суду, якщо виявить, що експерт у галузі права надав неправдивий висновок щодо, наприклад, змісту норм іноземного права [6, с. 93-94]. Втім, ми не можемо категорично стверджувати про відсутність кримінальної відповідальності стосовно даного учасника судового процесу. Не викликає сумнівів той факт, що за неналежне виконання своїх обов'язків експерт з питань права буде притягатися до такого виду відповідальності. Яскравим прикладом цього є, наприклад, подання експертом висновку щодо тлумачення норми іноземного права, яку суддя не буде і не повинен знати. Безумовно, суддя, довіряючи змісту тексту, застосовує зазначений висновок. Якщо після цього виявиться, що вказаний висновок є незаконним, невірним, неправильним – це і буде підставою застосування кримінальної відповідальності до такого учасника процесу.

Неможливо не погодитись з наступним важливим недоліком у регламентації процесуального статусу експерта з питань права, який виділяє О. Старченко, а саме – *відсутність процедури відводу експерта з питань права*. Автор зауважує, що у ЦПК України не закріплено процесуального права учасників справи заявляти відвід експертів з питань права. Так, відповідно до ч. 1 ст. 38 ЦПК України, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі у розгляді справи та підлягають відводу (самовідводу) з підстав, зазначених у статті 36 цього Кодексу. Тому автор вважає за необхідне до переліку осіб, передбачених у вищезазначеному нормативному положенні, додати і експерта з питань права. Враховуючи той факт, що діяльність експерта з питань права має важливе значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення суду, питання відводу даного учасника судового процесу є гарантією забезпечення неупередженого здійснення ним процесуальних функцій [7, с. 27].

Окремо варто наголосити на деякій *термінологічній розбіжності*, що закралася у три процесуальні кодекси (ЦПК України, ГПК України та КАС України). Так, у статті 73 ЦПК України застосовується термін «експерт з питань права», натомість у статті 115 ЦПК України використано позначення «експерт у галузі права». Така філологічна різниця при за-

стосуванні норм процесуального закону значення не має. Це радше недосконалість юридичної техніки, аніж свідомий задум законодавця, яка на правовий статус чи обсяг повноважень експерта не впливає. Проте задля уникнення дискусій на практиці, підтримуємо позиції науковців та практиків щодо єдиної назви вказаного суб'єкта – «експерт у галузі права» [8], адже така особа має бути фахівцем саме у галузі права загалом, а не лише з тих питань, щодо яких надається висновок.

В свою чергу, Н. Зозуля наводить приклади іноземного досвіду: так, найбільш відомим прикладом є так звані *amicus curiae*, що дослівно означає «друг суду». Це особа (до того ж не тільки фізична), яка не є процесуальною стороною у справі, володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, що має місце в конкретній справі, і водночас бере участь в її розгляді з метою сприяння ухваленню справедливого судового рішення. У результаті своєї роботи такі «друзі суду» надають суду, що розглядає конкретну справу, *amicus curiae brief*, тобто свою думку, погляд, звіт. Особливо розповсюджена така форма правової експертизи у США та Великій Британії, однак інколи вона застосовується і в країнах з правовими системами континентального права. Водночас дещо схожою формою правової експертизи є інститут генеральних адвокатів, які діють у структурі суду Європейського Союзу (Європейський суд справедливості, Люксембург). Такі «адвокати» надають допомогу суддям, пишучи необов'язкові письмові висновки, що містять рекомендації з розгляду конкретної справи [9].

Висновки. Підсумовуючи наведене, можемо зазначити, що **експертом в галузі права** – є практикуючий науковець з тієї галузі права, яка є предметом його дослідження, фахівець в галузі права, рішення про допуск якого до участі в справі ухвалюється судом за клопотанням учасників справи або з власної ініціативи суду з питань, зазначених в законодавстві, який несе відповідальність у випадках, встановлених законом. Судова практика ще дуже обережно ставиться до цього новоутвореного інституту процесуального права, хоча він і відомий процесуальному законодавству західноєвропейських країн. Сьогодні вбачається необхідність на початку широкого застосування інституту експерта з питань права напрацювати і запропонувати судовій практиці єдиний алгоритм вирішення питань щодо залучення чи незалучення експерта з питань права та уніфікувати викладення інформації про них у судових рішеннях. Зрештою, експерт з питань права – це неабиякий месенджер (виклик) і для правників-науковців. Адже чимало може виявитися бажаючих виступити таким учасником за гонорар, а самим таким не бути. Тому необхідно зробити все, для того, щоб не допустити такого явища, як «псевдоексперт з усіх питань права». Щоб запобігти таким явищам

суддям варто через Єдиний реєстр судових рішень (оскільки в них є повний доступ до персональних даних) за прізвищем встановити, чи ця особа є експертом з питань права? Науковий напрямок, галузь чи інститут права, який досліджує науковець, і чи співпадає він із проблемою, що виникла у процесі судового розгляду, щоб дійсно висловити експертну думку. Чи залучена особа здійснює наукову або науково-дослідну діяльність на постійній основі (працює в науково-дослідному інституті, вищому навчальному закладі)? Для підтвердження своїх експертних знань та встановлення факту визнаності необхідно дізнатися індекс цитування його наукових праць. В ухвалах, рішеннях та постановках необхідно зазначати, окрім прізвища, імені та по батькові, також науковий ступінь, вчене звання та місце роботи експерта. У протилежному випадку поняття експерта з питань права буде знівельованим як багато інших прекрасних новел українського законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2021 р. К.: Паливода А.В., 2021. 312 с.
2. Кармаза О., Кушерець Д. Експерт із питань права в судовому процесі: новели законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 32–36.
3. Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 48. С. 108–111.
4. Штефан А. С. Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 2. С. 16–28 (25).
5. Луспеник Д. Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. *Судебно-юридическая газета* від 10.01.2019.
6. Кармаза О. О. Експерт у галузі права в судовому процесі: теорія та судова практика. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 89–94.
7. Старченко О. Проблемні питання процесуального статусу експерта з питань права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 26–29.
8. Рябченко Ю. Ю. Цивільний процесуальний статус експерта з питань права: питання вдосконалення правового регулювання. *Електронний журнал «Правова просвіта»*. 2017. № 11.
9. Зозуля. Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. *Українське право* від 14.12.2017.